

emil vlajki: »igre društvenog komuniciranja«, mladost, beograd, 1984. miroljub radojković

Vlajki je svoju studiju o prirodi i patologiji društvenog ponašanja čoveka objavio u formi trijade. Ona je podeljena na tri dela pod naslovima: Ontologija, Fenomenologija i Transcendencija. Kao što se iz te odluke vidi, postavljen je vrlo ambiciozan zadatak koji nije u svim delovima knjige i domaćen. Ovo se naročito odnosi na završne odeljke rada, u kojima su mnogobrojni podnaslovi ostali bez temeljne razrade, pa se stiče utisak da bi na tim delovima teksta bilo potrebno još da se radi.

U prvom delu knjige polazi se od igara kao osnovnog instrumenta za manipulaciju i ograničavanje autonomnog habitusa čoveka u svakom društvenom kontekstu. Autor razlikuje dve vrste igara. Jedno su, po njegovoj terminologiji, egzistencijalne igre koje se sprovode sa ljudima u okvirima koje obezbeđuju: pravni sistem, robna proizvodnja, diplomatija, školski sistem, rat, parlamentarna demokratija i naučno-tehnički razvitak. Drugo su političko-neutralne igre, u koje ubraja sport, scenske igre, lutriju itd. Ove druge izmišljene su i praktikuju se, kako kaže Vlajki, da olakšaju tegobni teret manipulacije i obezbeđe nadu u mogućnost socijalne promocije ka instancama sa kojih se upravlja egzistencijalnim igrama. Kao što se vidi, nameće se pitanje da li je upotrebljen pravi koncept, s obzirom na to da klasična definicija „igre“ isključuje njenu svrshodnost ili jednostrani dobitak. Vlajki je na njega odgovorio napomenom da u knjizi „igru“ uzima u kolokvijalnom, kurentnom shvatanju koje dozvoljava postojanje elemenata za dalju analizu. Ti elementi su cilj, sredstva, učesnici, sudije i publika.

U prvom delu knjige dokumentuje se osnovna teza koncentrisana u sledećoj rečenici: „Sadašnje igre su, vidimo, igre alijantiranog čoveka bazirano na egoizmu, dakle suprotstavljanju, sa (skrivenim) ciljem da se održe klasno-eksploataorski odnosi“ (str. 15). Kao učesnici igara označeni su vladajući slojevi, zatim, na nižoj i široj stepenici oni koji osiguravaju vlast vladajućim i, u samom temelju društvene piramide — eksploatisana većina. Osnovno pravilo koje se između rečenih učesnika razvija je pokoravanje, bilo pokoravanje institucijama, bilo pokoravanje ličnostima. Na pitanje šta omogućava ovakve igre, autor odgovara u odeljku „Patologija građanskog privida“. Po njegovom mišljenju, privid nastaje činjenicom da se ljudska jedinica „trenira“ preuzimanjem funkcionalnih, samonametnutih i nesvesnih društvenih uloga. Prisivajući kroz svaku od njih samo deo svoje slobodne ličnosti čovek ostaje u stupici privida života u slobodi, jednakosti i ravnopravnosti koje je afirmisala buržoaska revolucija. U ovom segmentu, redosled argumenata koje izlaže Vlajki veoma podseća na mnogo poznatiji koncept ketmana, koji je u svom znamenitom delu „Zarobljeni um“ izložio Česlav Miloš. Kao pokazatelj patologije manipulativnog načina društvenog života, i života u društvu, autor nabrja otuđenje, apsurd, beg, bolest, agresiju i nasilje.

Za čitaoca će, kao i za prikazivača, iznenađenje biti odeljak u kome se razmatra biološka i povesna egzistencija čoveka. U njemu se Vlajki usmerio na tumačenje teza preuzetih iz sociobiologije, eologije, psihoanalize... U prvom momentu ovaj ekskurs u biologiju i genetiku ne pokazuje svoje opravdanje. Ono je pruženo tek u sažetku, na kraju odeljka, u kome autor priznaje da prihvata jednu pretpostavku. Ona je bitna za njegovo tumačenje ontologije i glasi: „... pretpostavka je bila da materija u kretanju u sebi sadrži vjerovatnost svog samorazumevanja, samosvijesti...“ (str. 94). Dakle, priroda kao opšta mogućnost mora da se pomiri sa neumitnošću čoveka, kroz koga dostiže samorazumevanje i samosvest. Utičaj hegelijanske dijalektike ovdje je više nego očigledan. U skladu s tim, autor drugačije tumači evoluciju ove žive vrste, tvrdi da su ljudske predstave prethodile smislenu radu, da su čak institucije postavljene pre rada kako bi se regulisala razorna, libidiozna sila čoveka. Iz takvih korena je nastala savremena civilizacija u kojoj caruje sukob volje za moć svih živih podstaknutih da se bore za distribuciju ograničenih i nedostatnih ugodnosti. Prema tome, to je ontološka podloga na kojoj se uzdiže savremeno „carstvo nužnosti“ u kome se štiti nejednaka distribucija društvenih vrednosti igrama društvenog komuniciranja.

Drugi deo knjige (fenomenologija) posvećen je analizi naše svakidašnje koja jeste ideologija pri-

vida. U prvom delu se govori o institucionalnim okvirima političke dominacije, koji podsećaju na državne ideološke aparate kod Altsiera. To će biti jasnije kada kažemo da i Vlajki u pomenute okvire ubraja porodicu, školu, sredstva za javnu i prikrivenu indoktrinaciju, pravo, robnu proizvodnju, rat itd. U njima se odigravaju egzistencijalne igre kojima je za cilj nadvlađati drugog čoveka. „U indoktrinaciji učestvuju svi. Egoizam i volja za moć ispunjavaju ponizne i moćnike, siromašne i bogate“ (str. 105). Tu se manifestuje podvojenost bitka savremenog čoveka koji, poput svakog „bića oskudice“, teži da se proširi na račun drugih. Istovremeno, to znači da oni koji su osvojili više životnog prostora i dobara, moraju da štite svoju privilegiju manipulacijom i indoktrinacijom ostalih. One su donekle vidljive u porodici i školi (koja provodi „simpličko nasilje“) a manje primetne kada se događaju javna istupanja nosilaca vlasti, intelektualaca najmljanih od vlasti, u sredstvima masovnog komuniciranja, u kulturnim i zabavnim sadržajima itd. Međutim, kao što je ranije već pomenuto, odeljak nazvan „Difuzno delovanje“ doima se kao nedovoljno razrađen. U njemu autor govori o ispoljavanju pojedinaca u neformalnim grupama i propagandnom i dezinformativnom uticaju, ali sa vrlo plitkim rezovima po pojavnoj strani stvari i sa mnogo obzira spram naše, svakodnevnice političke prakse koja svakako nije reprezentativan isječak za opštu fenomenologiju. Tako, na primer, dezinformisanje opisuje lapidarno kroz: forumsko izveštavanje, dušebrižne poruke, fraziranje, friziranje, kritizerstvo, žanrove, nerazumljivost. Mada su nabrojani fenomeni poznati domaćem, potencijalnom čitaocu, oni nemaju zajednički metodološki imenitelj potreban za uključivanje u opštu fenomenologiju civilizacije građanskog privida. Završni odeljak fenomenologije Vlajki naziva uslovima i mehanizmima suprotstavljanja. U prvi mah se pomisli da je reč o suprotstavljanju nehumanom izopačavanju egzistencije, i da će uslediti kritika njegovih ostalih pojava bitka. Međutim, reč je o pojavama koje autor vidi kao uzroke za sprečavanje suprotstavljanja rasparčanoj i podvojenom bitku čoveka. Dakle, nastavlja se sa analizom sila kojima se uništavaju ljubav i poštovanje a potiruje suprotstavljanje između ljudi. Uslovi za to su, prema autoru, javno mnjenje, sistem, mitologizacija profesije, mistifikacija, raskorak normativnog i stvarnog, ideološki žargon, tehnirokratsko i voluntarističko upravljanje. Kao mehanizmi kojima se inicira suprotstavljanje, spominju se, između ostalih, prozivanje, uzurpacija, stvaranje zavisti, stvaranje fanatizma, izmišljanje neprijatelja itd. Inventar mehanizama mnogo je duži, i obuhvata dobar deo već poznatih mehanizama iz socijalne psihologije kojima se uvek primiruje napetost između revolucije i poretka, naravno u korist ovog drugog.

Mada prikaz nije potpun „snimak“ knjige, čitalac će već naslutiti da se treći deo „Igre društvenog komuniciranja“ — transcendencija — iščekuje sa uvećanom pažnjom. Od nekonvencionalnog pristupa tezi i antitezi ne može se očekivati konvencionalna sinteza. I, iznenađenje nije izostalo. Vlajki je morao da se osvrne na poznata nam tumačenja snaga i postupaka kojima se može prevazići horizont poznate nam civilizacije u kojoj se osećamo tegobno. Razmotrio je mogućnost prekreta generalnim štrajkom, parlamentarnom i oružanom borbom. Njegovi su zaključci sledeći: „Miran put“ u današnjim uslovima propovjeda nitko drugi već buržoazija, ističući svoje slobode i demokratske institucije“ (str. 193). Autor ih je odbacio kao privid. Nije sklon ni radikalnom nasilju, rešenju politikom protiv politike, jer su takve solucije porađale opresivna društva i ponekad ostajale ispod razine formalnih prava i sloboda, u kojima se, i ako su prividne, manje neljudski živi. Ali, on veruje u mogućnost „carstva slobode“. Kako stiči do njega? „Vladajuća manjina — u globalnim razmerama — nikada neće dozvoliti sa smanjenjem društveno potrebnog radnog vremena (usljud automatizacije) najšire mase dobiju mogućnost prelaska iz carstva nužnosti u carstvo slobode“ (str. 201). Prema tome, potrebno je nešto drugo. Šada tek postaje jasno zašto se u analizi ontologije autor dugo zadržavao na argumentima genetike, sociobiologije i psihoanalize. Jer, njegovo, nekonvencionalno i iznenađujuće rešenje glasi: „Pošto je dio organske prirode, a imajući u ovom času i potrebna saznanja, on (čovek M. R.) može rekombiniranjem temelja svoje biološke strukture ugraditi u sebe dobar dio onih osobina koje je morao osigurati na umjetan način. Taj proces, naravno, mora biti oprezan i postepen, ali on jedini garantira istinsko oslobađanje čovjeka od nužnosti proizvodnje mnogih

materijalnih dobara za održavanje osnovne egzistencije“ (str. 204). Drugim rečima, čovek može da reprogramira svoj bitak da bi bio manje zavisen od drugih i da bi, shodno tome, manje ugnjetavao i druge ljude i prirodu. To bi mogao biti početak očovečenja.

Naravno, ovakav zaključak-uverenje dovoljno je provokativan za svaku vrstu ocene knjige. Neki će ga odbaciti kao utopiju. Drugi, poučeni umetničkim delima „1984“ i „1999“ (Orvel, Pekić), kao neutopiju. Međutim, jasno je da je ovakav zaključak-uverenje zavodljiv povod da se knjiga pročita. U njoj se, ponovimo, polazi od shvatanja čoveka kao „bića oskudice“ i, slično Frojdu, kulturni kompleks označava sistemom igara koje služe olakšavanju potiskivanja, represije, podele i zabrana autentičnog bitka čoveka. Po sudu prikazivača, prvi deo (ontologija) predstavlja najbolji deo knjige. Sve bliže kraju kvalitet teksta opada. Možda bi srećnije rešenje bilo da je autor „Igre društvenog komuniciranja“ izabrao slobodniju formu, niz labavije povezanih eseja o ključnim pitanjima. Sve polukoncepte mogao je u tom slučaju da izostavi, a to se naročito odnosi na one pojave koje važe samo u našem društvu, i tu imaju posebnu konotaciju. Jer, njihova kritika nije konzistentno izvedena do kraja. Konačno, valja napomenuti da je tekstu priložen i vrlo širok izbor relevantnih izvora citiranih u fusnotama, koji svedoči sa kolikim je žarom i naporom ova knjiga pisana.

dragan koković: »sport bez igre«, univerzitetska riječ, titograd, 1986. ljubiša despotović

Sport od trenutka i vremena kada dobija svoje „savremeno“ obeležje i postaje polje ljudskog ispoljavanja i aktivnosti vezanih (uglavnom) za slobodno vreme, definitivno dobija šansu da se „otudi“ od svoje suštine (IGRE) i postane sredstvo za „neke druge ciljeve“ neprimerene čoveku, čija je osnovna intencija razvijanje sopstvenih potencija i svojevrsna komunikacija sa drugim ljudima sličnih potreba i interesovanja.

Od samog početka isčitavanja ove knjige uočava se svojevrsan i u nas neobičan pristup istraživanju i osmišljavanju jednog problema. Autor je dosledan u nameri da izlaže sa „svetlost dana“ sve ono što je inače potiskivano i zamagljivano raznim „kvazi analizama“ ukaže na konkretan i jasan način na izvorišta problema, kao i pojave kojima je ophrvano savremeno društvo a koje se na specifičan način prelamaју i projektuju kroz sport. Osnovna vrednost ovakvog pristupa jeste u tome što od autora zahteva i korak više, upravo onaj korak bez kojeg ostaju mnoge studije sličnih problema. To je korak anažovanog i humanog zahteva za revitalizacijom i reafirmacijom autentičnih ljudskih vrednosti i potreba.

Polazeći od potrebe čoveka za igrom, često pogrešno shvatane (ili uopšte neshvatane), potreba i prava za slobodnim, neproductivnim, neizvesnim i simboličkim kontaktom (komunikacijom) kako sa drugim ljudima tako i sa samom sredinom u kojoj se igra odvija, autor pokazuje da je čovek više čoveka ukoliko je okrenut igri kao svojoj neotudenoj prirodi. Ali homo ludens, nije i nesme biti puka kompezacija za sve ono što gubi ili je već izgubio homo faber. Nažalost sport je upravo u službi takvih ciljeva, kompezovati i vratiti čoveka (podjednako, sportistima kao i publici) ono što mu je oduzelo bezlični i dehumanizovani rad. No to nije i jedina neprimerena i neadekvatna funkcija sporta (slična estradi, filmu, sou biznisu i opšte) on je najčešće u službi i nekih drugih organizacija i institucija oficijelne i neoficijelne politike, raznih interesa, pojedinačnih ili grupnih uglavnom lociranim izvan njega.

Otuđenje u ovakvom sportu dostiže svoj vrhunac, autor prvom ističe „Može se (...) govoriti o otuđenju sportiste prema rezultatu koji postiže, o otuđenju u procesu treninga i u samom aktu takmičenja. Sportista se može otuđivati od samog sebe, od drugog sportiste (...)“ i tako redom.

Nacionalizam, nasilje i druge pojave na sportskim terenima još jedan su dokaz, kazuje autor, da to „nije trenutni sportski bes, već akumulirana ljudska agresivnost — realnost eksploatacije, nejednakosti, siromaštva, ugroženog egzistencijalnog minimuma, egzistencija čovečanstva“. Socijalni, klasni i politički okvir sportskih manifestacija, iznuden je i skupo plaćeni račun (renta) za „dozvolu“ i mogućnost bavljenja sportom.